

SOSYAL BİR SERMAYE ve BİR TÜR MODERN ZAMAN ASABİYESİ OLARAK “ŞEREF” KAVRAMI

Fatma ÇAKMAK¹

Özet

İnsanın toplumsal varlığının en önemli yönlerinden birini, ait olduğunu düşündüğü sosyal doku içerisinde sahip olduğu rol ve konumların nitelik ve anlamları belirlemektedir. Toplumsal hafıza ve kimlik, bireysel hafıza ve kimliğin şekillenmesinde rol oynayan önemli faktörlerden biridir. Bu bağlamda sosyal kimliği meydana getiren kıymet hükümlerinden ve değer mekanizmalarından bağımsız gelişmeyen “şeref” olgusu bir tür aidiyet, beklenti ve atıflar bileşeni olarak bireyi etkilemekte ayrıca biçimleniş olarak da bireyin yapıp ettiklerinden etkilenmektedir. Bir toplumsal itibar katmanı ekseninde “şerefli olmanın, şerefini korumanın, şerefli kalmanın ve şerefini kaybetmenin” sahip olduğu anlamlar modern zamanların ruhu ile birlikte değişip dönüşmekte ancak kavramın sahip olduğu kültürel bagaj bir biçimde yeni sınıfsal rekabet ve statü kaygıları eşliğinde kendisini güncelleyerek var olmaya devam etmektedir. Bu çalışmada “şeref” kavramının teorik bağlamları irdelenerek, söz konusu söz konusu bagajın modern bir “asabiyet” (aidiyet kodları) havzası içerisinde nasıl biçimlendiği ve dönüştüğü anlaşılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Şeref, Onur, İtibar, Sınıf, Statü.

THE CONCEPT OF “HONOUR” as a SOCIAL CAPITAL and KIND OF MODERN TIME ASABIYYAH (PARTIALITY)

Abstract

The qualities and meanings of the role and positions that a person has in the social texture they feel that they belong to, determines one of the most important aspects of a person's social existence. Social memory and identity are the most significant factors that play a role in the shaping of an individual memory and identity. In this context, the concept of “honour”, which develops in connection with appraisal and value mechanisms that comprise the social identity, impact the individual as a composition of sense of belonging, expectations and references and the formation is also affected by what the individual does and behaves. On a social reputation level, the meanings that “having honour, protecting honour, staying honourable and losing honour” carry change and transform with the spirit of modern times however, the cultural luggage that the concept carries somehow auto-updates and continues to exist in company with new class competition and status anxiety. This study examines the theoretic contexts of “honour” and tries to clarify how the said luggage shapes and transforms within a modern “partiality” (belonging codes) pool.

Keywords: Honour, Pride, Reputation, Class, Status.

1.Yrd. Doç. Dr. Harran Üniversitesi, fatmacakmak@harran.edu.tr

Giriş

Sosyolojik çözümlemenin en önemli gereklerinden biri hiç şüphesiz kavramların kullanımına ilişkin bilimsel/zihinsel envanterin toplumsal pratiği de kapsayacak biçimde araştırılması ve bu kavramlara dair sosyal, kültürel, siyasal, ekonomik ve etnik olmak üzere çok yönlü değer rezervlerinin anlaşılır kılınabilmesidir. Zira her kavram, öncelikli olarak içinde geliştiği sosyal dokunun geleneksel ilişki ağlarıyla ve ana akım denilebilecek değerleriyle yakından ilişkili bir sermaye bileşenine endeksli olarak kullanıma girmekte ve bu bağlamda yeni anlamlar üretmektedir. Şeref kavramı, kolektivist kodları ağır basan toplumsal yapıların “değer”ler (values) kümesine atıfla kullanılan onur, hay-siyet, saygınlık, prestij, statü, itibar gibi başka kavramlarla ve bunların anlam şebekesi ile doğrudan iç içe geçmiş bir kullanım pratiği ile geçmişten bu yana çeşitli zihinsel ve gündelik kategorilerde sıklıkla öne çıkmaktadır. Kavram, farklı sosyal dokular içerisinde önemine göre kendisini hissettiren cesaret ve yüreklilik gibi yüksek bir takım vurgularla da eklenerek yer yer utanç ve öfke gibi bazı karşıt anlamlarla irtibatlı bir güzergâha da evrilmiştir. Kültürel öğelerin büyük oranda eşlik ettiği sezgisel bir içerikte olan bu yaygın kullanım ağı, hem tarihin farklı dönemlerinde hem de niteliksel olarak ayrışan toplumsal yapılarda şeref kavramının bir biçimde mevcut ve etkili bir kullanım havzasında yer aldığına işaret etmektedir. Etimolojik ve semantik bağlamları dikkate alındığında şerefin çoğunlukla “insan onuru” nu da kapsayacak ya da en azından bu içerikle de yüzde yüz örtüşecek bir anlamda kültürel ve hukuki nosyonları bağdaştıran birleşik bir kap vazifesi gördüğü anlaşılmaktadır.

Onur kavramına oldukça yakın bir güzergâhta anlam bulmuş ve bu bağlamda bir kullanım pratiği kazanmış olan şerefin, toplumsal tarihin tüm aşamalarında farklı geleneksel bileşenlerin biçimlendirdiği bir içerikle sosyolojik planda daha çok soyut ve sezgisel nitelikte ve genellikle dinî ve hukuki metinlerde somutluk kazanan yoğun, katmanlı imalara sahip olduğu dikkat çekmektedir. Onur kavramı güncel popüleritesini daha çok İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si gibi uluslararası hukuki metinlerde yer almasına borçlu gibi görünse de şeref kavramı ile birlikte pek çok dinî metinde “insan şerefi, onuru” gibi bütüncül yaklaşımlara bağlı olarak önemli vurgularla yer almıştır. Batı'da özellikle Ortaçağ'a denk gelen dönemlerde ise o günün koşullarında oluşturulmuş birçok toplumsal sözleşme metninde ortaya çıkan ve şeref ve onuru bir değer olarak öne çıkaran ideal tarzın oldukça zıddına tekabül edecek sınıfsal ayrışma ve statüsel bloklaşmalara bağlı olarak tefsir edilen bir insan şerefi algısının toplumsal pratiklerde daha çok soyluluk ve asaletle eş değer bir şeritte yol aldığı anlaşılmaktadır.

Sosyal realitenin dinî ve metafizik olgulardan bağımsız seyretmediği Doğu toplumlarında ve özellikle Türkiye gibi kolektif imtiyaz ve itibar kategorilerinin gündelik hayatta hem söylem hem de pratik olarak kendisini yoğun hissettirdiği yapılarda şeref, onur gibi kodların gerek lehte gerekse aleyhte işlerlik kazanmak suretiyle oldukça etkili olduğu bir gerçektir. Sosyo-politik düzeyde ve gündelik ifşalarda “şerefli olmak, şerefi için yaşamak, şerefle ölmek, şerefini kaybetmek” gibi ifade değerleri üzerinden bir ağırlık ve meşruiyet zemininde yol alan benliğin sunumuna ilişkin bu tercih biçimi şerefin kültürel dokudaki nüfuz alanının sınırlarına da işaret etmektedir. Ayrıca bireysel şerefin yer yer aile ve toplumun şerefiyle eklenmeye hazır bir dil ve duygu yoğunluğu eşliğinde seyreden yapısı onu kültürel kodların içerdiği toplumsal hafızdan da ayrı düşünmemeyi gerekli kılabacak tarzda bir düşünme biçimine ve kritiğe vurgu yapmaktadır.

Bu çalışmada öncelikli olarak şeref olgusunun etimolojik kapsamına paralel bir semantikle anlamlandırılıp anlamlandırılmadığına bakılarak, şerefin modern bir toplumsal kategori eksenindeki dönüşümleri irdelenmeye çalışılacaktır. Özellikle İbn Haldun'un geliştirdiği sosyolojik yaklaşımda önemli bir diyalektik kavram olan ve en genel haliyle siyaset teorisinde tarihin itici gücü olarak toplumun temel bağlarına atıf yapan "asabiyet" kavramsallaştırmasının alt okumasından hareketle gelişen bir çözümlenmeye başvurulacaktır. Bu bağlamda kavramın yer aldığı metin ve vurgularda öne çıkan etkinin yeşerttiği sosyolojik temalar kritik edilmeye çalışılacaktır. Şerefli olmanın ifadesi konusunda kavramsal bir ikamenin mevcut ve imkânlılığı da modern zamanların sosyo-kültürel dinamikleri açısından ele alınacaktır.

Şeref Sözcüğünün Etimolojisi ve Onu Tamamlayan Semantik Birer Unsur Olarak İzzet, Haysiyet, Onur ve Erdem Kavramları

Arapça ş-r-f kökünden türemiş olan "şeref" kelimesi genel itibariyle sözlüklerde "yücelme, ululaştırma, saygınlık, öne çıkarma, seçkinleştirme" gibi anlamlara gelmektedir (el-İsfahani, 2007, s.209). Kavramın semantiğine bakıldığında, Arap toplumlarında etkili statü kalıplarında ciddi olarak kullanılmakta olan ve kavmiyetçilik anlayışı çerçevesinde üstünlük vasfına sahip olduğu düşünülen belirli sosyal kategorilere atıfla şeref kelimesinin ve çağrışımlarının gündelik hayattaki tasniflerde sıklıkla kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu kullanım, genel anlamda itibar ve saygınlığın toplumun belirli kesimlerine yönelik bir ağırlık noktasına sahip olduğu ve bu ağırlığın soyluluk temelli olduğu anlayışından beslenmektedir. Türk Dil Kurumu da şeref kavramını; "Başkasının, birine gösterdiği saygının dayandığı kişisel değer, onur" olarak tanımlamaktadır (Akalin, 2005, s.289). Arapçada şeref kavramının yerine ikame edilen diğer iki kavram ise "izzet" ve "haysiyet" kavramlarıdır. "İ-z-z" kökünden türeyerek "kudret, güç, onur, itibar, saygınlık" gibi anlamlara gelen izzet kelimesi ile yine aynı dil güzergâhını takip ederek kullanıma girmiş olan "haysiyya" kavramının "bakış açısı, toplumsal itibar ve şeref (el-İsfahani, 2007, s.208) anlamlarına karşılık gelecek şekilde gündelik dil pratiğine dâhil olduğu görülmektedir. Türkçe kullanımları itibariyle bakıldığında izzet kavramının "büyüklük, yücelik, ululuk" anlamlarına geldiği, haysiyetin ise "saygınlık ve itibar" la birlikte bir "öz saygı" nitelemesi de barındıracak şekilde tanımlandığı dikkati çekmektedir. Haysiyet kavramının İngilizcedeki karşılığı olan "dignity" kelimesi ise öz saygı vurgusundan bağımsız olarak daha çok "şeref, itibar, asalet, yüksek, makam" (Akalin, 2005, s.343) gibi nispeten ayrıcalık da belirten bir anlam aksına sahiptir.

Şeref, izzet ve haysiyet kavramlarını tamamlayan bir diğer kavram ise Fransızca "saygınlık ve vakar" gibi temsillere gönderme yapmak maksadıyla kullanılan "honneur" kelimesinin Türkçedeki kullanım biçimi olan "onur" sözcüğüdür (Doğan, 1996, s.862). Onur kelimesinin Batı dillerindeki serencamı özellikle insan onurunun bir hukuk söylemi olarak gündeme geldiği tarihlere rastlamaktadır. Kavram bir hukuk terimi olarak, Hümanizmin Rönesans'la etkisini hissettirdiği bir düşünce biçimi olarak insan unsurunun modern düşünce akımlarını destekleyecek biçimde tedavüle girdiği dönemlerden itibaren yaygınlaşmıştır. Özellikle söz konusu dönemlerde tabii hukuk öğretisiyle geliştirilen hümanizm düşüncesi sonraki dönemlerin çeşitli mevzuat sistemlerini etkilemiş ve bugün Batı'da ve Türkiye'de pozitif hukuk içerisinde değerlendirilebilen bir kavram haline gelmiştir. Bugün onur vurgusu daha çok "insan onuru" tanımlamasıyla ulusal mevzuatlarda

yer alan hukuki bir terim niteliğindedir (Gören, 2007, s.28). Şerefin pratik dolaşım alanına dâhil edilirken ifade değeri kazandığı bir başka terim ise “câh” sözcüğüdür. Câh, “kişiye toplumda saygınlık kazandıran ve bir tutku halini alarak ahlaki hayata zarar verebileceği düşünülen, şan, şöhret, mevki anlamına gelen bir ahlak ve tasavvuf terimi” (Çağrı, 1993, s.14) olarak tanımlanmaktadır. Buradaki tanımlamada, şan ve şeref sahibi olduktan sonra bunların kişide bir tutkuya dönüşebileceği kaygısı üzerinden ikaz eden bir yaklaşımın öne çıktığı ve söz konusu tutkunun tasavvuf geleneğinin temel çıkarımlarıyla bağdaşmayacağına ilişkin bir teyakkuza da gönderme yapıldığını söylemek mümkündür.

Daha çok Antik Yunan’da dâhil olduğu içerikler nedeniyle bir ahlak felsefesi kavramı olarak yaygınlık kazanmış olan “erdem” ise bir tür üstünlük ve fazilet belirtisi olarak “bir varlığın yerine getirmesi gereken işlevi en iyi biçimde yapması” şeklinde anlam kazanmıştır (Macintyre, 2001a, s. 185). Arapça’da da “fazilet” kavramına karşılık gelen erdemün türediği “fazl” kelimesi masdar olarak “artmak, fazlalaşmak, üstün olmak” anlamlarına işaret etmektedir. Kavram olarak ise fazilet; “insanın iyilik yapmasını ve kötülükten uzak durmasını sağlayan ruhi yetenekler için kullanılan bir ahlak terimi” olarak anlam kazanmıştır (Çağrı, 1995, s.270). Toplumsal değer mekanizmalarının işleyişi ve sosyal değerlerin referans ağırlıklarına göre “üstünlük” vasfı kategorisine giren tavır, tutum ve davranışlar toplumdan topluma, kültürden kültüre farklılaşabilmektedir. Örneğin kahramanlık duygusunun bir değer rezervi olarak işlev gördüğü yapılarda “cesaret” bir erdem iken (Macintyre, 2001b, s.16), dini değerlerin de etkili olduğu toplumsal yapılarda erdemli olmayı içeren koşullar dini ahlaki bir perspektiften de beslenmektedir. Dolayısıyla erdem, toplumun esas aldığı ve gündelik hayatta ön planda tuttuğu değerler alanından bağımsız olmayan bir ahlak ve üstünlük paradigması ekseninde dolaşıma girmektedir.

Tarih boyunca toplumsal yapının değişmesi ile birlikte izzet, haysiyet, onur ve erdem tasarımının ve bu bağlamda bir toplumda şerefli olmaya yönelik tavır ve beklentilerin ağırlık noktalarının zaman zaman değiştiğine tanık olmak mümkündür. Temelde bir kişilik özelliği gibi görünen bu nitelikler aslında sosyal yapının hâkim değer paradigması ekseninde gelişen bir takım ölçü ve özelliklere de işaret etmektedir. Dolayısıyla şeref kavramı çerçevesinde oluşan nitelik ve beklentilerin benzer bir semantik güzergâhı takip etmek suretiyle farklı toplumsal yapılar içerisinde gelişen gündelik hayat pratiğine bir değerler rezervi olarak eklenildiğini görmek mümkündür. Bu rezerv birey açısından bir itibar bileşeni olarak hem davranışlara hem de motivasyonlara doğrudan veya dolaylı olarak etki eden bir ağırlığa sahiptir.

Şerefin Sosyal Bir Sermayeye Dönüşümü ve Modern Asabiyet

Genelde, sistematik olarak toplum olmanın en önemli gerek ve göstergelerinden biri şüphesiz o toplumda fonksiyonel nitelikteki sosyal kurallar ve değerlerin varlığıdır. Bu kural ve değerler, kendi terminolojisini meydana getirip, kolektif şuuru kanalize ederek kültürel dinamikleri deruhte eden bir algı ve hassasiyet oluşturmaya muktedirler. Çünkü bireyde var olan ait olma gereksiniminin çeşitli sosyal kurumlarca veya değer mekanizmalarınca giderilerek toplumsal kimliğin (Doruk, 2009, s. 82) oluşumuna dair bir adaptasyon sürecine dâhil olması gerekmektedir. Modern toplumlarda değer meka-

nizmalarının işleyişi geleneksel mirasa ve kadim bağlara bağlı olduğu kadar zamanın getirdiği yeni kavram, süreç ve düşünce biçimlerine de bir biçimde eklenmektedir. Bu etkileşim geleneksel bağlılıkların, modern aidiyet kodlarıyla değişimine de elverişli bir toplumsal ortam meydana getirmektedir.

Toplumsal sistemlerin geleneksel periferisine atf yapan bir kavram olarak "asabiyet", eski dönemlerden beri "hısım ve akrabaları birbirine bağlayan bağ" olarak Arap dilinde kullanılan bir sözcüktür. Arapçada akrabalara (özellikle baba soyundan gelenlere) "asabe" denilmektedir. Bu sözcük ile "bağlanmak" ve "sarmak" manalarına gelen "asb" sözcüğü ve "bağ" (rabita) manasına gelen "isabe" sargı sözcüğü arasında kuvvetli bir ilişki olduğu ifade edilmektedir. Nitekim buna bağlı olarak da "taraf tutma" ve "destekleme" gibi durumlar için, "tutkunluk", "bağlılık" anlamlarını içeren "asabiyet" kavramı kullanılmıştır. Daha kuvvetli bir terimsel bağlamda asabiyet; "aynı soydan gelenlerin veya başka bir sebeple aralarında yakınlık bulunanların muhaliflere karşı birlikte hareket etmelerini sağlayan dayanışma duygusu" olarak tanımlanmaktadır. Asabiyet esas itibarıyla soy (neseb) birliğinden kaynaklandığından, aynı soydan olanlar arasında organik yakınlık arttıkça asabiyet de güçlenir, buna karşılık bu yakınlık aileden başlayarak aşirete, kabileye doğru yayıldıkça asabiyet de zayıflardı. Bu gerçek asabiyet yanında bir de hükmi veya itibari asabiyet olarak nitelendirilene bir asabiyet biçimi vardır ve bu "kan bağına dayanmayıp herhangi bir akid, antlaşma, kefalet vb. uygulamalarla kurulan asabiyet (Karaman, 1991, s. 452) olarak tanımlanmaktadır. Kavramı terminolojiye kazandırmış olan İbn Haldun, milletlerin ve devletlerin varlıklarını hem güçlü hem de uzun süreli kılan ana faktörün insanları bir arada tutan asabiyet duygusu ve bu duygunun yoğunluğu olduğunu vurgulamakta ve bunun kişinin toplumsal yönünü belirlemede önemli bir rol üstlendiğini ifade etmektedir (İbn Haldun, 2016, s.566) Bu vurguda toplumun güçlenmesi, bireylerin birbirine güvenmesi, ilişki ve irtibatlarını uyumlu bir zeminde sürdürebilmelerine bağlanırken, güven bağlarının toplumsal değerlerden bağımsız olmayan yapısını da ortaya koyan bir yaklaşımın bir tür sosyal sermaye ilişkisi olarak kendisini hissettirdiği anlaşılmaktadır. Geleneksel toplumlarda gündelik ilişkileri tanzim eden sadakat ve güven duygularıyla bir arada gelişen sosyal sermaye paylaşımı, modern toplumlarda nispeten zorlayıcı etkilerle baş ederek kendisini görünür kılmaya çalışmaktadır. Nitekim İbn Haldun'un ortak bileşenlerle sadakatle aidiyet içerisinde olmayı telkin eden bir teoriye dayandırdığı asabiyet bağları modern toplumlarda Goffman'ın vurguladığı "civil inattention" olarak ifadelendirilen "uygar ilgisizlik" (Goffman, 2009, s. 69) ile mücadele eden bir duruş ve düşünce zemininde varlığını koruma çabasıdır.

Modern toplumlarda şeref kaynağı olarak etkili olan itibar bileşenlerinin sosyal dinamik içerisindeki tek belirleyicisi şahsi edinimler ve bu bağlamda şekillenen karizmatik bakiye değildir. Bir toplumsal yapı içerisinde, söz konusu yapının oluşmasına katkı sağlayan tüm unsurlar modern bir asabiyet mekanizması olarak nitelendirilebilecek "itibar"ı şekillendiren sosyal havzanın bütünlüğüne eklenmiş durumdadır. Toplumun genel ahlaki düzeninin temellendiği değer kaynakları, dini inançlar ve sosyal sermayeyi meydana getiren tüm ortak unsurların bir arada bulunduğu matriste statü ve saygınlık alanları da özgün fragmanlarla yeniden güncellenmektedir. Klasik anlamında daha çok kişi aidiyetine yönelik öznel bir durumu ifade eden asabiyet duygusu modern itibar koşullarında toplumsal yapının şerefli olmaya yüklediği nitekişel bir eşik üzerinden değerlendirilmekte kendisini toplumsal yapının bir parçası olarak görme hassasiyeti statünün modern fraksiyonları ile şekillenen bir şeref nosyonuyla bütünleşmektedir.

Toplumun değişime açık tabiatının yanında buna mukavemet gösteren ya da bu mukavemeti özgül bir dönüşüme çeviren değerler retoriğinden söz ederken ilk sıralarda vurgulanması gereken hususlardan biri “sosyal sermaye/sosyal birikim” kavramıdır. Bourdieu’nun kültür, toplumsal yapı ve eylem arasındaki ilişkileri açıklamak amacıyla geliştirdiği “sosyal sermaye” ve “habitus” kavramsallaştırmaları, farklı toplumlar açısından ağırlık noktaları değişen ve bir tür şeref edinimi olan statü ve itibar dengelerinin hangi düşünsel temellere göre şekillendiğini anlamak ayrıca bu sürecin kültürle olan irtibatını görebilmek açısından önemlidir. Ona göre bireylerin pratikleri hem yapı tarafından belirlenmekte hem de bir yapıyı kurmada etkili olmaktadır. Bourdieu tarafından ortaya konulan “ilişkisel yöntem”le ise statü ve itibar belirleyicisi olan hayat tarzları incelenirken farklı sınıfların, grupların birbirine karşıt olan nitelikleri üzerinden hareket edilmekte ve toplumsal hayatın maddi ve simgesel boyutları arasındaki ilişkilere odaklanılmaktadır. Buna göre; birey mevcut statüsünü korurken ve bu statünün düzeyini yükseltmek için çaba sarf ederken ait olduğu sosyal yapıda gerekli olan simgesel, toplumsal ve kültürel kaynakları kullanmaktadır. Bu kaynakların tamamı Bourdieu terminolojisinde birer “sermaye” dir (Bourdieu, 2013, s. 88). Sermaye kavramının sahip olduğu ifade değeri göz önünde bulundurulduğunda, sosyal sermayenin toplumun kendi iç dinamiklerinden doğmuş değer ve amaçların “aidiyet” bağlamı üzerinden anlam kazanmış belirli yönelimlere işaret ettiği söylenebilir. Sosyal sermaye kavramı sosyal dokunun farklı parçaları arasında etkili olan bir tür iletişim ağı başka bir deyişle ortak güvene dayalı bir network sistemi niteliğindedir. Bu yönelimlerin toplumsal kökleri de şüphesiz o köklere kaynaklık eden his ve fikir buluşmalarının bir toplamıdır. Nitekim Fukuyama’nın sosyal sermayenin toplum ya da toplumun belirli parçalarında yaygınlık kazanan güven aracılığıyla ortaya çıkan bir yeterlilik olduğuna işaret ederken yaptığı “güven” vurgusu bu buluşmanın göstergelerinden biridir. Fukuyama bu vurguyu yaparken ortaya çıkan yeterliğin toplumun temel parçası olan aile ile ulus arasında yer alan çeşitli bü-yüklükteki topluluklar tarafından içerildiğini de belirtmektedir (Fukuyama, 2005, s. 87). Buna göre yüksek güvene sahip toplumların sosyal sermaye açısından zengin olduğunu ve kavramın bireysel erdemlerden çok, toplumsal erdemler üzerine kurulu bir sistem olarak, sadakat, dürüstlük, güvenilirlik gibi niteliklerin kazanılması ve bunların toplumsal habituslara dönüşmesi ile ilişkili olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Habituslar hem bireysel hem de toplumsal alanda etkili olan yatkınlıkların iç içe geçmiş işleyişi olarak, kişilerin davranışlarını belirleyen sınırlarla şekillenirken aynı zamanda o sınırların biçimlenişini de etkilemektedirler (Bottomore, 2000, s. 121). Dolayısıyla bireysel alışkanlıkların toplumsal habitusların genel çerçevesinden bağımsız bir eylemlilik içerisinde olmadıkları ve toplumsal değerlerle, bireysel beklentilerin birbiriyle yakından ilişkili olduğunu ifade etmek mümkündür. Toplumsal habitusların oluşturduğu sosyal roller ve imaj, itibar bileşkesi sosyal dokunun temel özelliklerinden bağımsız değildir. Buna göre bir toplumda “prestij” kaynaklarının yoğunlaştığı alan, yani toplumsal dinamikleri ve gündelik ilişkileri belirleyen temel değerlerin genel karakteri ve nitelikleri nasılsa şeref ve itibar sağlayıcıları da bu çerçevede biçimlenmektedir. Kültürel değerler edinimlerin etkili olduğu yapılarda kültürel nitelikler bir şeref ve itibar kaynağı iken ekonomik yetkinliğin ve finansal işleyişin ön planda olduğu bir sosyal ortamda mesleki kazanımlar ve başarılar şeref ve itibarın görünür olduğu zemin haline gelmektedir. Dolayısıyla toplumsal yapının geleneksel dokusunda etkili olan mensubiyet biçimleri yeni bir takım modern aidiyet kodları ile dönüşebilmekte ve birey için şerefli olmanın

çerçevesi de tümüyle olmasa da anlam kaymasına veya değişimine uğrayabilmektedir.

Sosyal ve Kültürel Bakiye: Kolektif Güvenden Sosyal İtibara

Sosyolojik palanda bir aktörün anlaşılabilmesi için öncelikle onun kendi eylemlerini tasvir ettiği, haklılaştırdığı ve açıkladığı kavram, terim ve kategoriler de anlaşılır kılınmalıdır. Tıpkı bunun gibi terimlerin de kendi toplumsal bağlamları içinde anlamlı olduğunu unutmamak gerekir. Çünkü toplumsal bağlamlar değişmesiyle o bağlamlarda var olmuş olan terimler de değişmektedir. Şeref kavramı da toplumsal bağlamlardan bağımsız olarak düşünülmecek kadar kolektif hafızaya aittir ve bu aidiyetin tezahürlerinin en somut müşahedesini gündelik hayatta bulmak mümkündür. Gündelik yaşam içerisinde, ferdin toplumda sahip olduğu konumun bir değer göstergesi olarak itibar kazanması genellikle bireyin dışındaki faktörler tarafından oluşturulmaktadır. Bu itibar, sosyal yapı içerisinde bireylerin birbirleriyle ilişkilerinde bir davranış kalıbına dönüşerek kategorik bir anlama ulaşmakta ve sosyolojik literatürde "statü" olarak nitelendirilen bir sosyal sermaye biçimi üretmektedir. Statü kavramının bu bağlamdaki gündelik kullanımına bakıldığında kavramlar ve değer yargıları arasında bir iç içe geçmişlik durumunun söz konusu olduğu ve bu muğlaklığın kavramların kullanım alanlarında da bir geçirgenliğe yol açtığı görülmektedir. Çünkü statü kavramı toplumsal muhayyilede "şeref ve saygınlık" kavramlarıyla özdeşleşerek, statik bir etkiyi dinamik bir baskı ve toplumsal kontrol mekanizması haline getirmektedir.

Toplumsal tabakalaşma teorilerinden sosyoloji literatürüne geçmiş olan ve bağlamsal terminolojiden bağımsız olmayan itibar kavramının anahtar çözümleyicilerini Weber'in statü tabakalaşması teorisinde bulmak mümkündür. Ancak bu literal bağlantıya rağmen, itibar kavram nihai noktada temel bileşenlerini özgün bir toplumsal kalıp üzerinden ve sosyal tasavvur biçiminden almaktadır. Latince "standing" (meritebe) sözcüğünden türemiş olan statü, sosyal bir konuma kategorik bir pozisyona işaret etmektedir. Sosyolojik kullanımda ağırlıklı olarak "toplumsal rol"ler çerçevesiyle birleştirilen statü kavramı en genel anlamıyla bir kişinin, ister doğuştan dâhil olduğu sınıfsal nitelik, isterse elde ettiği bir sosyal konuma bağlı olsun, "toplumsal yapıda işgal ettiği yer sahip olduğu konum" anlamına gelmektedir. Kişinin aynı anda sahip olduğu statülerin bütünü onun toplumdaki konumunu meydana getirmektedir (Kurktan, 1985, s.76). Weber teorisinde statü kavramının biçimlendirildiği temel olgu ise toplumsal tabakalaşma süreçleridir. Bu bağlamdaki statü nitelemesi birey açısından "etkili bir toplumsal itibar iddiası" şeklindedir (Weber, 2008, s. 300).

Modern zamanlarda özellikle yaşam tarzı üzerinden pozitif ve negatif olmak üzere bir takım ayrıcalıklar üreten tabakalaşma statüsü gelenek, görenek, ortak yaşam düzenlemeleri gibi dışlayıcı bir takım yaşam pratikleriyle de ifade edilip korunmaktadır (Marshall, 1999, s. 679). Bu açıdan ele alındığında; sosyal tabakalaşma şekillerinin geleneksel yapılara nispetle muğlak bir görünüm arz ettiği, statü kalıplarının ekonomik temellerle birlikte ağırlıklı olarak "yaşam tarzı" odaklı geliştiği modern toplumlarda da her bireyin bir modern mensubiyetlerle birlikte şeref sağlayıcı bir "statü" katmanı içerisinde olduğu açıktır. Kişinin toplumdaki konumunu tanımlayan beklentiler bütünü olan toplumsal rol kavramıyla düşünüldüğünde sosyal statünün rol kavramının durağan yönüne işaret ettiği anlaşılmaktadır. (Turner, 2001, s. 11). Buna göre birey, toplumsal

konumu itibariyle bir takım rollerle yükümlü sayılarak, bu rolleri üstlendiği oranda bir statünün taşıyıcısı haline gelmiş kabul edilmektedir. Roller, genel olarak belirli bir toplum ya da grup içerisinde etkili olan ve süregelen tipik davranış modelleridir. Bir grup içerisinde benimsenmiş olan roller tam olarak aynı değerde değildir, aksine bunlar çoğu zaman belirli bir güce ve etkiye dayalı olarak statülerle ilişkili, aşamalı bir yapılanma göstermektedirler (Holm, 2004, s. 153). Tersinden bakıldığında ise bireyin de sahip olduğu statünün bileşenlerine göre biçimlenmiş çeşitli rolleri bizzat kendisinin ürettiği görülmektedir. Her ne kadar sosyal statü ve sosyal rol kavramları birbirinden ayrıştırılmış gibi görünse de temelde iç içe geçmiş bir anlam örgüsü içerisinde oldukları anlaşılmaktadır. Dolayısıyla modern yapılarda şerefin kaynağı iç içe geçmiş bu anlam örgüsünden bağımsız ilerlememektedir.

Weber'e göre aynı statü içerisindeki "eşit" lerin bu statünün gerektirdiği gibi davranmadığı durumlarda, bu eşitlik uzun vadede korunamamakta ve statüden çıkmaya yol açan "statü uyumsuzluğu" denilen noktaya gelmek bu kişiler açısından kaçınılmaz olmaktadır. Bu durum saygınlığın da kaybı için şeref ve itibar alanını daraltmaktadır. Diğer taraftan, birey "belirli bir grubun sahip olduğu hayat tarzının taklitçisi olmaktan çıkıp, o grubun kabul edilmiş olan içe dönük eylemlerine uyum göstermeye başladığında" ise statüsünü geliştirmiş sayılmakta böylece şeref ve itibar alanını genişletmiş olmaktadır. (Weber, 2008, s. 300). Dolayısıyla statü olgusu kendi içinde dinamik evrelere bağlı olarak oluşan statik bir durum olmasına karşın, toplumda bireyler arasında tüm bu etkileşimler tarafından kuşatılmış olan bir "statü kaygısı" ndan, bir tür şerefli olma ve şerefi koruma endişesinden söz etmek mümkündür (Botton, 2010, s. 37-40). Bu kaygı, statü kalıplarının nispeten belirgin olduğu yani şerefli ve itibarlı sayılmanın genel değerler ve ahlaki ilkelerle bütünüyle iç içe geçtiği geleneksel toplum yapılarında daha istikrarlıyken, modern toplumlarda yozlaşma ve manipülasyona açık, etkin bir karakter çizmektedir. Bireyin dışındaki faktörler tarafından belirlenen, karşı davranış örnekleri üzerine temellenen statü kaygısı gündelik hayatta benliğin sunumunda da kendisini açıkça göstermektedir. Goffman'ın vurguladığı üzere bu durum "iletişim süreçlerindeki temel asimetri" nin de belirleyici ilkelerini meydana getirmektedir. Yani birey, kendi konumunun yalnızca tek bir boyutunun etkileşimlerinin ise tek bir kanalının farkında iken, şahitler hem bu kanalın hem de ikinci bir kanalın farkındadırlar (Goffman, 2009, s. 18), dolayısıyla başkalarının onun ve onun yaptıkları hakkındaki düşünceleri statü kaygısının önceleyici unsurlarını belirlemektedir.

Bireyin verdiği izlenim ile yaydığı izlenim arasındaki tutarlılık sahip olduğu statüyü sabitleştirmekte ve bir itibar biçimi olarak sahip olunan şerefin devamını sağlamaktadır. İnsanlık tarihi boyunca varlığını farklı kertelede hissettirmiş en önemli sosyal sermaye formlarından biri olan şeref, kimi zaman ilkel kabileler arasındaki kan davalarında kimi zaman da Avrupa soylularının düellolarında modern anlamda statü ve sınıfın karşılığı olan gücü ve hareketi manipüle eden bir etki olarak tarihsel güncelliğini korumuştur (Fukuyama, 2005, s. 52-86). Tarih kitaplarında, pek çok mücadelenin başlangıcında toplumsal bir buyruk gibi kitleler üzerinde nüfuza sahip olduğu aşikâr olmakla birlikte, yukarıda değinildiği gibi toplumsal bağlamı itibarı ile bünyesinde genel bir tanımlamayı güçleştirecek kadar da görece ihtiva etmektedir. Zira kavramın tanımları da yükleneyeceği sosyal anlamlar ve kültürel kodlar oranınca geniş bir kimyaya sahiptir. Şeref duygusu hem bireyin kendi kendine öz değerlendirme yoluyla oluşturduğu bir iç yaklaşım biçimi hem de toplumun ona bakışının meydana getirdiği kimlikle bütünleşen bir algılayış

biçimidir. Nitekim kavramın birbirinden farklı tanım ve değerlendirmelerinde görülen ortak nokta; şahsiyete ilişkin, bireysel ve toplumsal bir ilgiye eklenmiş özel bir hissiyat ve genel bir söyleme atfı anlam kazanmış bir zeminde varlık bulmasıdır.

Şeref ve Namus Birlikteliği

Genel olarak geleneksel kodların gündelik pratiklerde kendisini bir biçimde hissettirdiği toplumsal yapılarda şerefli olmakla namuslu olmak arasında sıkı bir düşünce ve kullanım birlikteliği rastlanılan durumlar arasındadır. Başka bir deyişle kolektif yapının etkin olduğu, bu bağlamda itibarın da kolektif bir onaylamaya muhtaç olduğu toplumsal yapılarda ve coğrafi sistemlerde etkili olan kültürel yapıdan kaynaklı olarak şeref ve namus kavramlarının oldukça yakın bir zeminde anlam kazandığı gözlenmektedir. Ancak özellikle gündelik hayatın büyük oranda kırsal kültür ve geleneksel anlayışlar üzerine biçimlendiği sosyal pratiklerde zaman zaman bireysel itibarın cinsiyet rollerinde ayrıştırıcı bir güzergâha evrildiği dikkati çekmektedir. Türkiye’de özellikle belirli bölgelerde daha etkili olarak, kadının iffeti/namusu ile ailenin ya da sülalenin şerefi arasında kurulan bağın kadın bireysel varlığı üzerinde toplu bir denetime imkan verecek bir takım davranış biçimlerine yol açtığı bir gerçektir. Bu bağlamda Şimşek’e göre “şeref”; rekabetçi, bulanık ve tam olarak tanımlanmamış bir toplumsal ilişkiler ortamında maddi ve manevi zenginlikler paylaşılırken, insanın semboller ve töreler aracılığıyla ortaya koyduğu bir toplumsal varoluş mücadelesi, söz konusu zenginliklerden mümkün olan en yüksek payı alma tutkusunun pratiğe dökülme sürecidir” (Şimşek, 1998, s.19-20). Şimşek’in tanımına göre, bireysel varlık değerinin toplumsal maliyette vardığı nokta “şeref” e işaret etmekte ve şerefli olmanın beraberinde getirdiği itibara haiz olma manevi değer içeren bir zenginlikle özdeşleştirilmektedir. Tezcan’ın tanımına göre ise “şeref”; genel olarak bireyin ya da ailesinin sahip olduğu toplumsal itibarı ya da saygınlığı ifade etmektedir (Tezcan, 2003, s. 139). Bu tanımdan anlaşılacağı üzere, kavram iki boyutlu bir anlam taşımaktadır. Bir yönüyle bireyin kendi varlığına atfettiği değere ve saygınlığa işaret ederken, diğer yönüyle de daha geniş yelpazede teşekkül eden bir algı ve tasarıma vurgu yapmaktadır. Bu açıdan düşünüldüğünde, şeref kavramı söz konusu nitelikleriyle “evrensel” olanla “özgün” olanı aynı pota içerisinde harmanlamaktadır. Toplumsal olması, kanaatimizce kurallarının ve dahası içeriğinin nihai noktada toplum tarafından belirlenmesinden kaynaklanmaktayken, bireysel olması da değeri ve benliğini kavrayabilme sürecinde onun için bir ölçüm birimi olmasından ileri gelmektedir.

Şerefin bireysel boyuttaki etkinliği, bir kimsenin toplumsal konumunu ve şanını ailesi ve yakın çevresi sayesinde değil, bizzat kendi olanaklarıyla geliştirme, koruma ve savunma çabalarının toplamı şeklinde tezahür etmektedir (Şimşek, 1998, s. 47). Bu tanıma göre hem bireyin şerefiyle hareket etmesi hem de verdiği şeref mücadelesinin ardından gelecek başarıyla övünmesi meşru bir zemine oturtulabilmektedir. Şeref kavramının görünümüne yönelik bu açıklamalar ve bahsi geçen ikili yapı göz önüne alınca, şeref olgusunun bireyin tutum ve davranışlarına bağlı olarak şekillendiği ancak toplumsal havsalada nihai bağlamına kavuştuğu söylenebilir (Ergil, 1980). Dolayısıyla bu ikili yapı, yani kavramın sunduğu anlamların toplumsal bir onaylamadan geçtikten sonra bir değere dönüşmesi bir bakıma onu “kutsanmış” kılmaktadır. Aslında birey kendi varoluşunu omuzlarken toplumsal etkiden bağımsız hareket edememekte ve bu etkiyi ikinci bir sosyal onama sürecinden geçirmekle de meşrulaştırmaktadır. Başka bir deyişle onur

vb. kavramlar, kişinin toplum içindeki konumundan bağımsız olarak bireye ve kişiliğine ait olarak şekillenirken; şeref kavramıyla birlikte birey ve toplum arasında bağ kuran ve köprü oluşturan fonksiyonellikler belirgin hale gelmektedir (Berger vd., 2000, s. 104).

Kavram bireysel yönünün dışında bir de kolektif bir dizayn içinde bir takım anlamlar içermektedir. Şeref kavramı bir yandan sosyal bir onaylamaya ihtiyaç duyarak meşruiyetini kazanırken bir yandan da kolektif bir ihtisaslaşma ile görünürlük alanını artırmaktadır. İşte kavramın köken ve bağlamlarının değiştiği, dolayısıyla da içinden çıktığı ve temsil ettiği kolektif hafızanın gelenekleri paralelinde bir izah kazanırken farklı terim ve kavramlarla birlikte değerlendirilerek genişletilmiş bir tasvir ağına dâhil olduğu kırılma noktası burasıdır. Nitekim şeref kavramı, yaşam tarzlarının birey merkezli olduğu toplumlar ile grup (aşiret, klan, akraba) merkezli olduğu toplumlarda farklı içerik ve ilişkilere dâhil olarak bu minvalde bir takım düşünsel refleksler doğurabilmektedir. Şeref algısının grup merkezli olduğu toplumlarda farklı içerik bütün gurubun toplumsal onayıyla meşruiyetini sağlamaya yönelik bir ağırlık kazanmakta ve bu durum grubu temsil eden her fert üzerinde etkili olan hâkim bir kontrol mekanizmasına dönüşmektedir. Kolektif şeref duygusu, daha çok sosyo-ekonomik şartları verimsiz, bireysel özerkliğin kent yaşamına göre akim kaldığı, yetkin bir sivil-yasal çerçeve yerine aşırı merkeziyetçiliğin etkisini sürdürdüğü toplumsal çevrelerde geleneklerin ve bu geleneklerin hamiliğini üstlenen “töre” dokusunun ayrılmaz bir parçası haline gelebilmektedir. Bu tip toplumlarda şeref kavramı, meşruiyet kaynağı olarak geleneği temsil etmek zorunda bırakılmakta ve fertlerin rollerine ilişkin kalıp yargılara ortam hazırlayabilmektedir. Öyle ki ilk durumda, sosyal bir sermaye olarak bireysel varoluşun toplumsal onayla şahsiyet kazanması ve bir değer içermesi anlamına gelen şeref kavramı son kertede kolektif bir temsil aygıtına dönüşerek kişiler üzerinde toplumsal bir baskı ve denetimin nedeni olabilmektedir. Zira günümüzde kavramın gündelik hayat içerisindeki genel kullanımı çoğunlukla geleneksel toplumların kodları ve tecrübi ilkelerinin hayat bulduğu bir saha olan “töre” bakiyesi ile iç içe geçmiş durumdadır. Bu ilişkide, şerefe eşdeğer manada kullanılan “namus” kavramı ise cinsiyetler arası ayrışmanın ve kadın aleyhine bir temsil imajının yaygınlık kazanmasına yol açan bir kullanım şebekesinin başında gelmektedir.

Bu bakış açısı ile ilgili olarak Gezik’in ifadesine göre; şeref, utanç ve cinsiyetler arasında karmaşık bir üçlü ilişki bulunmaktadır. Şeref kültürü bir yandan kişi ile grubu arasındaki ilişkiyi belirlerken, öte yandan utanç kavramına bağlılığı ile bu belirleme cinsiyetler arası ayrımaya endekslenmiştir. Bu bağlılıklardan üretilen kurallara kayıtsız kalınması mümkün değildir, çünkü bireyin grubu içerisindeki yeri de bu kurallara olan bağlılığı oranında bir düzey kazanmaktadır (Gezik, 2003, s. 13). Dolayısıyla şerefin ve bunun karşı kutbunda yer alan utançın, ortamın tesadüflerine ve aktörlerin insiyatiflerine bırakılmamış olduğu açıktır. Zira genel tarafından kabul edilmiş olan ve hem bireylerin sınırlarını hem de çevrenin müdahale hakkını belirleyen kurallar bu insiyatifi ortadan kaldırmaktadır. Birey bu kuralları hiçe sayamaz çünkü gurur duyma hakkı bir bakıma çevrenin vereceği karara bağlıdır. Dolayısıyla şeref kavramının bireysel olarak teşekkül sürecinde içeriği genetik olarak farklılık gösteren kadın ve erkek olma olgusu bir başka merhalede içeriği kültürel olarak belirlenen bir kadınlık ve erkeklik dinamosu üretmektedir. Netice itibarıyla şerefin bu onaylanmaya muhtaç yönü bireyi toplumun geleneksel refleksleri karşısında teyakkuzda olmak zorunda bırakmaktadır. Çünkü kavramın içeriği, insanları üyesi oldukları sosyal ve kültürel dokunun idealleriyle uyum içinde hareket etmeye zorlamaktadır. Bu bakımdan şeref, sosyal değerler ve bireyden beklenen davran-

nış biçimi arasında psikolojik bir köprü oluşturur. Mevcut olan tarafından onaylanma beklentisi, aynı zamanda toplumsal statükonun da meşrulaştırılmasına zemin hazırlar.

Dönüşümün Seyri ve İtibar Kategorilerinin Sabit Koşulları

Statü kavramının gündelik kullanımına bakıldığında kavramlar ve değer yarguları arasında bir iç içe geçmişlik durumunun söz konusu olduğu ve muğlaklığın kavramların kullanım alanlarında da bir geçirgenliğe yol açtığı görülmektedir. Çünkü statü kavramı toplumsal muhayyilede "saygınlık ve şeref" kavramlarıyla özdeşleşerek, statik bir etkiyi dinamik bir baskı ve toplumsal kontrol mekanizması haline getirmektedir. Onur, kişinin toplum içindeki konumundan bağımsız biçimde bireye ve kişiliğine ait olarak şekillenirken, şerefli olma durumunda birey ve toplum arasında bağ kuran ve köprü oluşturan fonksiyonellikler belirgin hale gelmektedir (Berger vd., 2000, s. 104-105).

Statü onuru (Weber, 2008, s. 299) ise mevcut konum içerisindeki davranış kodlarının ürettiği itibar ve şeref kümesinin bağlayıcı bir unsurdur. Şeref duygusu hem bireyin kendi kendine öz değerlendirme yoluyla oluşturduğu, hem de toplumun ona bahsettiği bir kişilik değeridir. Yani şeref kavramının, bireyin kendine bakışından ve gördüğü toplumsal muameleden çıkan bir anlama işaret ettiği söylenebilir. Nitekim kavramın birbirinden farklı tanım ve değerlendirmelerinde görülen ortak nokta; şahsiyete ilişkin, bireysel ve toplumsal bir ilgiye eklenmiş özel bir hissiyat ve genel bir söyleme atıfla anlam kazanmış olmasıdır. Şeref ve saygınlık sahibi olmanın beraberinde getirdiği "itibar" rekabetçi, bulanık veya tam olarak tanımlanmamış toplumsal ilişkiler içerisinde dahi insanın ortaya koyduğu bir var oluş pratiğidir ve tüm bireysel niteliklerine rağmen toplumsal bir onaylamadan geçerek görünür hale gelmektedir. Dolayısıyla bireyin sahip olduğu itibara, bu itibarın şeref ve saygınlığın genel sosyolojik argümanlarıyla olan itibatı ve toplumsal akış içerisindeki görünüşleri üzerinden bakmak gerekmektedir.

Onaylama süreci statüyü tamamlamakta ve söz konusu toplumsal yapıya özgü tamamlayıcı unsurları kendinde toplayan olan bireyi ideal bir örnek olarak stereotipleştirmektedir. İnsanları birtakım türlere, tiplere bölmekle gelişen zihinsel yapıları ifade eden stereotipler, belirli niteliklerin belirli insanlarda var sayılması anlamına gelmektedirler. Toplumsal değerlerden bağımsız olmayan onaylanma süreci değerler ile stereotipler arasındaki ilişkiselliğin de bir göstergesidir (Tezcan, 1977, s. 107). Toplum içerisinde veya belirli bir grup içerisinde kişilerin davranış örneklerinin, amaçlarının ve diğer sosyo-kültürel özelliklerin önem derecelerini belirlemeye yarayan değerler ile bu değerlerin taşıyıcılığını yapan stereotipler birbirini kuvvetli bir bağlılıkla tamamlamaktadır. Zira stereotiplerin kaynağı toplumun değerler toplamıdır ve bu tipoloji şerefli olma/itibar görme konusunda ideal bir eşiğe gönderme yapmaktadır. Buna göre, herhangi bir bireyi toplumsal bir tipoloji olarak ideal hale getiren ve onda var olması muhtemel nitelikleri toplumun geleneksel normları arasına dâhil eden süreç, gündelik hayatın rutin saygınlık ölçülerini tanzim eden sosyal sermaye ve değer bagajlarından bağımsız olarak ilerlememektedir. Şeref kavramı bir itibar bileşeni olarak geleneksel toplumsal yapıların önemli sosyal kod rezervlerinden biri niteliğindedir. Zira bireysel alışkanlıkların ürettiği görünüşler toplumsal habitusların genel çerçevesinden bağımsız bir eylemlilik içerisinde ilerlemekte ve toplumsal değerlerle, bireysel beklentilerin birbiriyle yakından ilişkili oldukları çoğu zaman gözlenmektedir. Toplumun yapısı ne ise, toplumun oluşturduğu sosyal roller de

bu doğrultuda şekillenme eğilimindedirler (Bottomore, 2000, s. 121). Bugün artık şeref kavramını bir modern zaman asabiyesi olarak farklı zeminlerde öne çıkaran koşullar da modern toplumların geleneksel toplumlardan farklı olarak karşı karşıya kaldığı ikircikli yapıdan bağımsız değildir. Modern toplumların yapısını belirleyen değerlerin yerleşik tabiatı karşısında geleneksel toplumlardaki sıkı aidiyet ilişkilerinin tahkim etmiş olduğu psikolojiler eşliğinde itibar ve şeref kaynakları da yeni güncellemelere tabi kalarak değişip dönüşmektedir.

Şerefin ve diğer bir takım itibar bileşenlerinin gelen karakterini yansıtan sosyal rollerin temsil biçimlerini de belirleyen değerler, bireylerin eylemlerine ilişkin sınırları belirleyen normları, günlük olaylara bağlı olarak değişen algı biçimleriyle bakış açılarını, muhakeme koşullarını ve onay şartlarını meydana getiren ortak zeminleri de kendi ölçüleriyle çizmektedir. Roller, toplumca onaylandığı sürece bireylerde kalıcı hale gelmekte, fakat bu destek zayıfladıkça yani saygınlık ölçütü değiştikçe bahsi geçen rol, statü, şeref ve itibar kalıpları da yozlaşmaya başlamakta ve neticede birey şerefini kaybedebilmektedir. İdeal şartlar içerisinde söz konusu olan koşullar, bir toplumu diğerlerinden ayırt eden kabul edilmiş kıymet hükümleri, onun sosyal karakteristiğini belirleyen taşıyıcı vasıflar şeklinde sistemin işleyişinde etkili olan esaslardır. Sosyal kıymet hükümleri: “Bir toplumda herkes tarafından takdir edilip kabul edilen, davranışlara ve müesseselere belli bir istikamet veren ve yeni nesillere intikal eden değerler” (Carrier, 1987, s.344) şeklinde tanımlanabilir. Kuhn da “paradigma” kavrama ilişkin teorisini ortaya koyarken benzer şekilde bir toplumda hakim bakış açılarından yansıyan var olma biçimlerine ve beklentilere işaret etmektedir. Nitekim Thomas Kuhn’a göre paradigma; “belirli bir topluluğun üyeleri tarafından paylaşılan inançların, teknik ve değerlerin bütünü”dür veya bu unsurlardan sadece birini ifade eden “model yahut örnek olarak alınan başarı”yı ifade etmektedir. (Kuhn, 2014, s. 182). Dolayısıyla hakim paradigma kavramı içerisinde varlığını sürdüren bakış açıları bir sosyal yapıya dahil olan bireylerin genel davranış kodlarını belirleyen toplumsal kıymet hükümleri üzerinde de etkili olmaktadır. Bu bağlamda statü, şeref ve saygınlık kategorileri ile hem dini hem de kültürel itibarın temsil biçimleri hâkim paradigmanın belirlediği gündelik yaşam koşulları altında somut görünümüne eklenirken yeniden şekillenmektedir.

Geleneksel toplumlarda statü, şeref ve itibarın fonksiyonelliği, başka bir deyişle bu kategorilerin sosyal yapının düzenli işleyişine yaptıkları katkı ile ortak bir bakiye, sosyo-psikolojik nitelikli aidiyet bağları oluşmakta ve bu unsurlar mevcut yapıların kendi kategorilerine göre çözümlenme sürecine belirgin biçimde yansımaktadır. Weber’in statü tabakalaşması kuramında bir şeref belirleyicisi olan “statü”, toplumsal gruplara başkaları tarafından yüklenen toplumsal onur ve saygınlık arasındaki farklılıklara göndermede bulunmaktadır. Burada bir statüye dahil olma durumu, şerefin bütünleyicisi olan “toplumsal onur” a ulaşabilme ölçüsüyle tanımlanmıştır. Burada “seçkinliği belirleyen en önemli öge belirli bir yaşam biçimi ve bu tür bir yaşam biçimi yoluyla elde edilen saygınlık izlenimi ve duygusu”dur (Bottomore, 2000, s. 14). Ancak Giddens’a göre “modernliğin sonucunda ortaya çıkan yaşam tarzları kişileri geleneksel toplumsal düzen türlerinin tamamından eşi görülmedik biçimde koparmıştır. Modernliğin getirdiği dönüşümler, yoğunluk açısından günlük yaşamın en özel ve kişisel özelliklerini değiştirme aşamasına gelmiştir” (Giddens, 2012, s.12). Dolayısıyla bir tür mahremiyet aşımından söz etmek mümkündür. Değişen ve dönüşen toplumlarda modernleşme sürecinde bireyin toplumsal bütünleşme sorunlarını çözen önemli bir mekanizma olarak manevi değerlerin

işlevselliği sosyolojik tartışmalarda klasik dönem din-toplum görüşlerinin aksine öne çıkmış önemli bir değerlendirmedir. Manevi değerler, insanların genel ruh hallerinin ve güdülerinin şekillendiği bir semboller sistemi olarak, varlığın ortalama düzeni ve niteliği hakkında gerçekliğe sahip kavramlar üretmektedir. Dolayısıyla sosyal bir olgunun tam olarak anlaşılması için o olguyu şekillendiren kültür ve sosyal aktörlerin tüm katmanlarının bu anlaşılma sürecine dâhil edilmesi de gerekmektedir (Geertz, 2010, s. 90). Modern veya ultra modern toplum özelliği gösteren sosyal yapılarda geleneksel toplumdan farklı olarak değerler ve ahlaki normlar alanının seküler bir zihinsel envantere göre değiştiği ve şeref ve itibar sağlayıcılarının muğlaklaştığı veya anlam kaybını uğradığı gözlenmektedir.

Modern toplumlarda anayasal bir güvenceye de alınarak resmi normlar arasında yerini alan şeref ve haysiyetin korunması yönündeki yaklaşımın gündelik hayattaki varlığını da benzer eksenler içerisinde devam ettirdiği ancak kavramın, kişisel varlığın manevi ifşası yönündeki geleneksel atmosfer kadar seküler bir takım formlar üzerinden de kendini güncellediği söylenebilir. Zira modern toplumlarda etkili olan farklı yaşam tasavvurları ekseninde şekillenen insan ilişkilerinin çoğunlukla seküler bir takım eşiklere bağlı olarak sürdürüldüğü koşullarla; geleneksel toplumlarda gerçekleşen yoğun sadakat ve güven bağlarına endeksli itibar mekanizmalarının birbirinden farklı şeref kategorileri meydana getirebileceği ihtimali gözden kaçırılacak bir husus değildir. Bu bağlamda şeref kavramı konusunda, bireyin kendisini idrak etmesi noktasında yerleşik kanaatler üreten kişisel ve toplumsal meşruiyetin bir aidiyete, asabiyete dönüşerek kalıcı hale gelmesi süreci modern toplumlarda adeta kendi özgün gelenekselliğini meydana getirmekte ve güncellenmektedir. Kişisel ve toplumsal dinamiklerin değer mekanizmalarını muhafaza etme konusunda modernliğin ortaya çıkardığı şiddetli sarsıntılara karşı şeref duygusunun farklı katmanlar eşliğinde de olsa bir oto kontrol sistemi olarak varlığını devam ettirdiği gerçeği bu konudaki toptancı genellemeleri temelsiz bırakmaktadır. Şeref ve onurun korunmasına yönelik telkinin resmi normlarla güvence altına alındığı modern toplum koşulları içerisinde de şeref kavramı şahsiyeti tamamlayan manevi bir unsur olmaya devam etmektedir.

Sonuç

Çalışmanın başında belirtildiği gibi toplumsal parametrelerin doğru okunabilmesi için bu parametrelerin kendi bağlamlarını, sosyal değerlerin ve rollerin etkisi altındaki görünürlüklerini göz önünde tutmak oldukça önemlidir. Ancak, toplumsal perspektiflerin belirlenmesinde düşülen en yaygın hatalardan biri, birçok nedeni olan olgu ve olayların tek bir nedene indirgenerek ele alınmasıdır. Çünkü bireylerin sahip oldukları değer yargıları, sosyo-ekonomik koşullar, yakın çevre ilişkileri, toplumsal beklentileri ve özellikle de toplum tarafından kendileri için tasarlanmış olan statüler onların davranış biçimlerini belirleyen unsurların başında gelmektedir. Değerler, algıların toplumda süreklilik kazanmış halleri olma nitelikleriyle önemli bir sosyal sermaye bileşeni konumundadırlar. Fakat sosyal sermayenin oluşum ve dönüşüm süreçlerinde etkili bir algıyı ele almak ve onun meydana getirdiği tutumları doğru irdeleyebilmek için bu algının toplumsallaşma sürecinde sosyal bir sermaye birikimine dönüşürken geçirdiği zihinsel merhaleleri ön yargılardan uzak, kendi şart ve oluşumlarını dikkate alarak değerlendirmek gerekir.

“Şeref” algısı, kendi bağlamları içinde toplumsal dinamiklerin temel parametrelerinden türemiş ve “güven” duygusu ekseninde olgunlaşmış bir değer olması bakımından sosyal sermaye bileşenleri içerisinde kayda değer bir bölümü teşkil etmektedir. Ancak oluşumundaki bu nitelik ile kavramın bugünkü kullanımlarında birlikte zikredildiği düşünce formları karşılaştırmalı olarak düşünüldüğünde kavramın bir anlam kaymasına uğrayarak gerçek bağlamından uzaklaştığı söylenebilir. Gerek gündelik kullanımda gerek yapılmış birçok çalışmada ayrıca medya dilinde “şeref” kavramı genellikle “töre/namus/şeref” üçlüsünün bir parçası olarak kullanılmış ve daha çok toplumsal cinsiyet değinili değerlendirmelerin bir alt başlığı olarak akademik metinlerde yerini alabilmiştir. Fakat, kavram teşekkül ettiği ortam ve kendi sosyal değeri içerisinde düşünüldüğünde günümüze yaygın olarak kullanıldığı konseptten farklı olarak “şeref ahlaki” şeklinde nitelendirilebilecek olan bir toplumsal zenginliğe işaret etmektedir. Şeref ahlaki, toplumsal bir statünün pozisyonuna işaret etmekte ve bu toplumsal konumun gereklerine uygun olarak saygınlığı, haysiyeti muhafaza edecek tarzda davranmayı gerektirmektedir. Dolayısıyla şeref kavramı, bireylerin toplumdaki itibarını simgeleyen, soyut referansların en önemlilerinden biridir. Fakat sosyal sermaye yapılanmasının en önemli parçalarından olan ve şahsiyete ilişkin olarak “bireye güven” odaklı bir kavram niteliği taşıyan şerefin kullanımında sosyal hafızanın işleyişine dair önemli sorunlar bulunmaktadır. Zira şeref kavramı, toplumsal değerlerin simgelediği ortak bir referans sistemine atıfla düşünüldüğünde yerelliği aşan bir anlam ağına dâhil olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle doğu toplumlarında kavramın kullanımında meydana gelen toplumsal cinsiyet eksenli kaymalar, şeref kavramını sosyal sermayenin çok boyutlu ve güvenilir bir parçası olmaktan çıkarırken fertler üzerinde de cinsiyet temalı bir baskı ve denetim aracı haline gelebilmektedir. Fakat bütün bu sorunlu ve aşındırıcı bağlamlarına rağmen, bugün modern toplumsal yapılarda etkili gündelik yaşam pratiğinde kişisel eşiklerle toplumsal eşikleri manevi ve ahlaki değerler ekseninde bir arada tutmakta olan karmaşık bir şeref nosyonundan söz etmek mümkündür. Bu eşik şerefli olmayı ve itibar görmeyi sarsan ve içerik olarak zayıflatılan modern aşındırıcılarla birlikte bir şekilde gündelik pratikteki eylem ve söylem alanında dolaşımda olmayı başarmakta ve birey açısından şerefli olma kaygısı, gösterişçi veya samimi bağlamlarda toplumsal onurla kendisini inşa etme teyakkuzuyla birlikte bir toplumsal hafıza direnci olarak kendisini görünür kılmaktadır.

Kaynakça

- Akalm, H. (2005). Türkçe Sözlük. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Berger, P., Berger, B. vd. (2000). Şeref Kavramının Modasının Geçmişliğine Dair. (Çev: Cerid, C.), Modernleşme ve Bilinç içinde (s. 104-405). İstanbul: Pınar Yayınları.
- Bourdieu, Pierre (2013). Seçilmiş Metinler. (Çev. Ünsaldı, L.) İstanbul: Heretik Yayıncılık.
- Bottomore, T. B. (2000). Toplumbilim. (Çev. Oskay, Ü.) İstanbul: Der Yayınları.
- Botton, A. (2010). Statü Endişesi. (Çev. Bayer, A.) İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Carrier, P. H. (1987). Bir Ülkenin Kıymet Hükümleri ve Dini Müesseseleri Nasıl İncelenir?. (Çev. Kostaş, M.). Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 29: 333-344.

- Çağrıncı, M. (1993). Câh. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (Cilt. 7), 14-15.
- Çağrıncı, M.(1995). Fazilet. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (Cilt. 12), 268-271.
- Doğan M.(1996). Büyük Türkçe Sözlük. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Doruk, E. (2009). Sosyal Sermaye. İstanbul: Derin Yayınları.
- El- İsfahanî, R. (2007). Kur'an İstılahları Sözlüğü-Müfredat. İstanbul: Çıra Yayınları.
- Ergil, D. (1980). Türkiye'de Terör ve Şiddet. Ankara: Turhan Yayınevi.
- Fukuyama, F (2005). Güven: Sosyal Erdemler ve Refahın Yaratılması. (Çev. Buğdaycı, A.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Geertz, C. (2010). Kültürlerin Yorumlanması. (Çev. Gür, H.) Ankara: Dost Kitabevi.
- Gezik, E. (2003). Şeref, Kimlik ve Cinayet. Ankara: Kalan Yayınları.
- Giddens, A. (2012). Modernliğin Sonuçları. (Çev. Kuşdil, E.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Goffman, E. (2009).Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu. (Çev. Cezar, B) İstanbul: Metis Yayınları.
- Gören, Z. (2007). Avrupa Birliği Temel Haklar Şartının Ana İlkesi: Dokunulmaz İnsan Onuru. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6 (12), 21-37.
- Holm, N. G. (2004). Din Psikolojisine Giriş. (Çev. Bahadır, A.) İstanbul: İnsan Yayınları.
- İbn Haldun (2016). Mukaddime. (Haz. Uludağ, S.). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Karaman, H. (1991). Asabe. Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi (Cilt. 3), 452-453.
- Kuhn, T. (2014). Bilimsel Devrimlerin Yapısı. (Çev. Kuyaş, N.) İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Kurktan, A. (1985). Köy Sosyolojisi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Macintyre, A. (2001a). Erdem Peşinde. (Çev. Özcan, M.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Macintyre, A. (2001b). Ehtik'in Kısa Tarihi. (Çev. Hünler, H. ve Hünler, S.) İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Marshall, G. (1999). Sosyoloji Sözlüğü. (Çev. Akınhay, O. ve Kömürcü, D.) Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Şimşek, S. (1998). Törelerin Aynasında Doğu ile Batı. Bursa: Asa Yayınları.
- Tezcan, M. (2003). Türkiye'de Töre (Namus) Cinayetleri. Ankara: Naturel Yayıncılık.
- Turner, B.(2001). Statü. (Çev. İnal, K.) Ankara: Ütopya Yayınları.
- Weber, M. (2008). Sosyoloji Yazıları. (Çev. Parla, T.) İstanbul: Deniz Yayınları.